

Projekt współfinansowany ze środków
Europejskiego Funduszu Społecznego
w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego
Rozwój Zasobów Ludzkich – działanie 1.6b

Recenzenci:

Prof. zw. dr hab. Krystyna Szafranec
Prof. nadzw. dr hab. Katarzyna Głąbicka

Zespół Zarządzający z ramienia MPiPS:
dr Mirosław Grewiński – Koordynator Projektu
Anna Cygan – Asystentka Koordynatora Projektu
Rafał Podlewski – Specjalista ds. monitoringu i rozliczeń
Ewa Baran – Specjalista ds. monitoringu i rozliczeń
Anna Żak – Specjalista ds. organizacyjnych i promocji

ISBN 978-83-60302-38-5

Lamanie i druk: ZWP MPiPS, Zam. 265/08.

Spis treści

Mirosław Grewiński <i>Wstęp</i>	5	
Jerzy Krzyszowski <i>Wprowadzenie</i>	7	
CZĘŚĆ I. Aktywność zawodowa i społeczno-polityczna kobiet wiejskich		
Rozdział I. Elżbieta Pyśk-Piotrowska: <i>Kobiety wiejskie w literaturze i badaniach socjologicznych</i>		19
Rozdział II. Agnieszka Krettek-Kamińska: <i>Charakterystyki społeczno-zawodowe badanych kobiety wiejskich na tle danych ogólnopolskich</i>		39
Rozdział III. Agnieszka Michalska-Żyła: <i>Gotowość kobiet wiejskich do podjęcia pracy – uzasadniania i perspektywy</i>		63
Rozdział IV. Katarzyna Hanka: <i>Strategie kobiet wiejskich w poszukiwaniu pracy</i>		83
Rozdział V. Elżbieta Pyśk-Piotrowska: <i>Ograniczenia i możliwości aktywności zawodowej kobiet w perspektywie zachodzących przemian i planowanych kierunków rozwoju obszarów wiejskich</i>		97
Rozdział VI. Iza Desperak: <i>Gmina jako środowisko społeczno-politycznej aktywności kobiet wiejskich</i>		107
Rozdział VII. Dariusz Walczak-Daraj: <i>Podstawowe sfery potencjalnego uczestnictwa kobiet wiejskich w życiu społeczno-politycznym</i>		125
Rozdział VIII. Dariusz Walczak-Daraj: <i>Zaangażowanie i kapitał społeczny kobiet wiejskich</i>		165

CZĘŚĆ II.

Władza lokalna i służby społeczne wobec problemów mieszkanki wsi

Rozdział I.

<i>Jerzy Krzyszkowski: Lokalna polityka społeczna w świetle dotychczasowych badań</i>	193
---	-----

Rozdział II.

<i>Jolanta Lisiek-Michańska: Problemy kobiet wiejskich z punktu widzenia władz lokalnych i przedstawicieli lokalnych instytucji</i>	205
---	-----

Rozdział III.

<i>Małgorzata Marks: Działania władz lokalnych na rzecz kobiet wiejskich</i> ..	225
---	-----

Rozdział IV.

<i>Justyna Przywojska: Strategie gminne i powiatowe jako instrumenty polityki władz lokalnych wobec kobiet wiejskich</i>	243
--	-----

Rozdział V.

<i>Arkadiusz Karwacki: Aktywizacja kobiet mieszkających na wsi w świetle dokumentów urzędowych instytucji pomocy społecznej i administracji pracy</i>	265
---	-----

Rozdział VI.

<i>Anna Śliwińska-Osiecka: Diagnostyka działań podejmowanych przez służby społeczne na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet wiejskich</i> ..	293
--	-----

Rozdział VII.

<i>Natalia Proń-Nowak: Wpływacze służb społecznych oraz społecznych partnerów na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich</i> ..	311
--	-----

Rozdział VIII.

<i>Monika Kwocińska-Zdenka: Skuteczność i przydatność działań aktywizacyjnych podejmowanych przez służby społeczne i administrację pracy na rzecz kobiet wiejskich</i>	325
--	-----

Rozdział IX.

<i>Krzysztof Piątek: Perspektywy działań aktywizacyjnych podejmowanych przez służby społeczne na rzecz kobiet wiejskich</i>	337
---	-----

Podsumowanie

<i>Jerzy Krzyszkowski: Polityka społeczna i służby społeczne wobec problemów kobiet wiejskich – wnioski i rekomendacje z badań</i>	357
--	-----

Noty o autorach	369
------------------------------	-----

Wstęp

W czerwcu 2006 roku w Departamencie Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej zapadła decyzja o przygotowaniu projektu badawczego, który dotyczyłby zdiagnozowania sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce. Przyczyną zainicjowania takiego projektu było zapotrzebowanie resocetu na aktualną wiedzę na temat rzeczywistej sytuacji społecznej kobiet, zamieszkujących obszary wiejskie, w kontekście ich szans na rynku pracy i możliwości awansu społeczno-zawodowego. Argumentem na rzecz zbadania tej problematyki był deficyt opracowań naukowych i analiz, które prezentowałyby w sposób kompleksowy sytuację kobiet wiejskich i możliwości działania różnorodnych podmiotów na rzecz poprawy ich sytuacji zatrudnieniowej. Także wnioski, płynące z realizowanego wówczas przez MPiPS innego projektu badawczego „Wielospektrowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy”, dostarczały argumentów za tym, że istnieje konieczność naukowego rozpoznania sytuacji kobiet wiejskich. Projekt w warstwie koncepcyjnej przygotowano we wrześniu 2006 r., a finansowanie pochodziło ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego i budżetu państwa w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich.

Realizacji badań na zlecenie MPiPS podjęło się Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, które zaangażowało wybitnych polskich badaczy do opracowania szczegółowych metodologii oraz przeprowadzenia badań. Partnerstwo pomiędzy MPiPS a PTPS, które udało się zawrzeć dla celów projektu, okazało się bardzo ułame w sferze merytorycznej i organizacyjnej. Dlatego w tym miejscu pragnę serdecznie podziękować i wyrazić słowa uznania dla wszystkich członków PTPS – uczonych, zaangażowanych w realizację badań.

Wyrażam nadzieję, że wyniki i wnioski z przeprowadzonych badań, zaprezentowane w tej książce, posłużą wielu decydentom do wprowadzania zmian systemowych, które służą będą podniesienia jakości

życia mieszkanek obszarów wiejskich i ich rodzin oraz zapewnią lepsze szanse rozwoju społeczno-zawodowego dla kobiet wiejskich. Treść książki powinna zainteresować także pracowników służb społecznych oraz działaczy lokalnych, którzy każdego dnia kreują oddolne inicjatywy społeczne.

Dr Mirosław Grewiński
Koordynator projektu
Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

WPROWADZENIE

Jerzy Krzyżkowski

Uniwersytet Łódzki

1. Dynamika zmian i jej skutki dla wiedzy o społeczeństwie polskim

Od 1989 roku Polska podobnie jak inne kraje naszego regiona¹ przechodzi gwałtowne przeobrażenia społeczno-gospodarcze, których tempo i skala utrudniają wszelkie próby syntezy. Jak trafnie wskazuje Mirosław Marody² skutkuje to rozproszaniem wiedzy o społeczeństwie, szybką fałsyfikacją niedawno prawomocnych twierdzeń przy równoczesnym utrzymywaniu się siłą bezwładu przekonań, które utraciły moc ekoplanacyjną. Chaos informacyjny, w jakim się znajdujemy jest szkodliwy dla wszystkich, którzy muszą w tej sytuacji podejmować decyzje oparte na racjonalnych przesłankach, uzasadnione rzetelną wiedzą o zachodzących zjawiskach i procesach. Dotyczy to szczególnie tematów i obszarów tradycyjnie znajdujących się na obrzeżach zainteresowań badawczych, które nie były przedmiotem nadmiernej aktywności badaczy i decydentów.

Do takich przez długi czas nieco zaniedbanych badawczo regionów i kategorii społecznych należy niewątpliwie wieś i jej mieszkańcy. Mimo zróżnicowania wewnętrznego można wskazać na wyraźną specyfikę obszarów wiejskich, ich odmierność demograficzną, gospodarczą i kulturową, która staje się coraz częściej powodem do wysuwania tez o wykluczeniu wsi. Jak przekonuje Maria Halamska³, wieś jest definicyjnie związana z wykluczeniem społecznym w jego wymiarze strukturalnym. Jest to spowodowane zarówno miejscem zamieszkania, jak i poziomem wykształcenia oraz do-

¹ Pojęciem naszego regionu określam europejskie kraje postkomunistyczne, czyli Europę Środkowo-Wschodnią, zwaną również Europą Wschodnią, albo niekiedy Nową Europą.

² M. Marody (red.), (2007), *Wymiarzy życia społecznego Polska na przełomie XX i XXI wieku*.

³ M. Halamska, (2007), *Agrarne, ekonomiczne i społeczne zróżnicowanie wsi*, w: Julia Polak (red.) *Dawne i nowe zróżnicowanie społeczne, praca zbiorowa pod redakcją A. Kodera*, Wydawnictwo WAM PAN Komitet Socjologii.

chodami Polaków żyjących na obszarach wiejskich. Tradycyjne zacofanie cywilizacyjne wsi wzmocniły procesy transformacji ustrojowej stały się one bowiem, przyczyną wielu negatywnych zjawisk, w tym wysokiego bezrobocia, a w konsekwencji znacznego zubożenia ludności wiejskiej. Przyczyn tego stanu rzeczy szukać należy m.in. w gospodarce wsi, gdzie nadal znaczącą rolę odgrywają małe gospodarstwa produkujące żywność głównie na własny użytek. Również wiejska przedsiębiorczość zdominowana jest przez niewielkie rodzinne firmy, których wyniki determinuje ograniczony przez bezrobocie i biedę mieszkańców wsi popyt na towary i usługi. W tej sytuacji większość gospodarstw rolnych, i firm pozarolniczych, ma charakter „przedsiębiorstw socjalnych”, których zyski służą wyłącznie zaspokajaniu potrzeb konsumpcyjnych członków rodziny właścicieli. Coraz większym problemem dla wsi staje się starzenie się jej mieszkańców⁶. Liczba urodzeń zmniejszyła się, a odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym jest na wsi wyższy niż w miastach. Oznacza to, że znaczna część gospodarstw rolnych prowadzona jest przez ludzi starych i samotnych, będących klientami pomocy społecznej skąd czerpią główne zasoby finansowe⁷.

Problemy społeczno-gospodarcze wsi w szczególności sposób dotykają kobiet, mieszkanki tych obszarów, na których wolniej przebiegają zapoczątkowane w 1989 roku procesy modernizacji. Jak wskazuje Małgorzata Paszura⁸ w Polsce podobnie jak w innych krajach postkomunistycznych obserwujemy skomplikowany proces kształtowania się nowego kontraktu płci czyli zmian w relacjach między kobietami i mężczyznami. Tradycyjny kontrakt opierał się na wykluczeniu kobiet ze sfery publicznej i ograniczeniu ich aktywności do sfery prywatnej, co uzasadniono biologiczną odmiernością płci i opartym na niej funkcjonalnym podziale ról społecznych. Dopiero indywidualizacja ery postindustrialnej, jak to określił Ulrich Beck⁹ w połączeniu z takimi czynnikami jak wydłużenie życia, świadome macierzyństwo, zdrowanie szans edukacyjnych i techniczna racjonalizacja prac domowych, pozwoliła na uwolnienie kobiet od swych tradycyjnych ról. Procesy rozwijające się w Europie Zachodniej i USA w ciągu całego XX wieku, a szczególnie tzw. druga fala feminizmu dotarły do Polski i innych krajów postkomuni-

stycznych po upadku starego systemu, a uległy nasileniu wraz z wstąpieniem naszego kraju do Wspólnoty Europejskiej. W Unii Europejskiej już od Traktatu Rzymskiego prowadzona była polityka na rzecz równości kobiet i mężczyzn. Do lat 70. wyrażała się ona jedynie w traktatowej zasadzie równego wynagradzania pracowników obojga płci, nie odegrało to jednak istotnej roli w praktyce życia gospodarczego bowiem kraje członkowskie nie włączyły tego prawa do swego ustawodawstwa. Bardziej czyniły działania na rzecz kobiet zaczęły się rozwijać w drugiej połowie lat 70. kiedy rozpoczęto monitorowanie praw i sytuacji kobiet na rynku pracy. Dalejszy rozwój w tej dziedzinie nastąpił w latach 80. gdy podjęto prace na rzecz równości szans kobiet i mężczyzn. Ostatnia dekada minionego wieku przyniosła przełom w wyniku przyjęcia strategii *gender mainstreaming* oznaczającej włączenie problematyki równości płci do wszystkich obszarów polityki Unii Europejskiej i jej krajów członkowskich. Ocenił ją krytycznie politykę Unii Europejskiej wobec kobiet Grażyna Firli-Fesnak¹⁰ pisze:

„Główne kryterium formalnego wymiaru równości płci, mianowicie kryterium jednakośnego traktowania kobiet i mężczyzn w jednakośnych sytuacjach, spełniło zadanie wyrównania ich praw formalnych, nie narodziło natomiast kulturowych uwarunkowań i symptomów nierówności społecznych ze względu na płeć(...) analizy dotyczące statusu kobiet i mężczyzn na europejskim rynku pracy wskazują na trwałość wertykalnej i horyzontalnej segmentacji rynku pracy ze względu na płeć oraz nadal wysokie dysproporcje płacowe między kobietami i mężczyznami w wielu państwach Unii Europejskiej. Powrozcność formalnych gwarancji równości płci nie narodziła kulturowego kontekstu dyskryminacji kobiet w zatrudnieniu”.

Polska należąca do Unii Europejskiej od 2004 roku już w trakcie procesu przystosowawczego w pełni dostosowała prawo w zakresie równego traktowania kobiet i mężczyzn. Liczne badania empiryczne pokazują jednak duże, w porównaniu z innymi członkami UE, różnice w położeniu obu płci. Badania rynku pracy¹¹ wskazują na zdecydowanie mniejszą aktywność zawodową kobiet, (48% gdy mężczyźni 62%)¹² i większy wśród kobiet poziom bezrobocia. Trwałą jest segmentacja rynku pracy ze względu na płeć, bowiem kobiety stanowią zdecydowaną większość (70%) pracownic biurowych, wysoki są także wskaźniki feminizacji ochrony zdrowia,

⁶ M. Kłodnicki, (1999), *Obywatelstwo gospodarcze obszarów wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa.

⁷ I. Frenkel, (2005), *Struktura demograficzno-zawodowa ludności wiejskiej w świetle sytuacji Narodowego Spisu Powszechnego 2002*, (w:) A. Rosner (red.), *Ustanawianie i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa.

⁸ M. Paszura, (red.), (2002), *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, Instytut Spraw Publicznych.

⁹ U. Beck, (2002), *Spoleczeństwo ryzyka*, Scholast.

¹¹ G. Firli-Fesnak, (2005), *Współczesna polityka na rzecz równości kobiet i mężczyzn*, IPS UW, s. 243.

¹² Por.: *Silniejszy rynek. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, (2003), (red.) Anna Tiliowa, ISP UW, s. 243.

¹³ M. Gwercyńska, I. Wasiluk, P. Zieliński, (2007), *Silniejszy rynek i słabsze uchwały – kobiety na rynku pracy*, oDrWiP, Wydawnictwa Fachowe.

¹⁴ Firli-Fesnak, *tamże*.

odwiaty, pomocy społecznej oraz usług gastronomicznych i turystycznych¹¹. Segregacja towarzyszy mniejsze (o około 20%), niezależnie od posiadano- go wykształcenia, wynagrodzenie kobiet oraz ich niższe (o około 30%) uposażenie emerytalne¹². Ciągłe istnieje „szklany sufit”, czyli realne bariery i ograniczenia karier zawodowych, a kobiety mają mniejsze od mężczyzn szanse na awans zawodowy w biznesie. Renata Siemińska¹³ badająca od lat instytucjonalne, ekonomiczne i kulturowe bariery uczestnictwa politycznego stwierdza utrzymującą się, mimo pewnej poprawy, niską reprezentację kobiet we władzach wszystkich szczebli. Polki mają najniższy w Unii Europejskiej (13%) udział w reprezentacji naszego kraju w parlamencie Europejskim oraz relatywnie małą reprezentację w polskim parlamencie¹⁴.

Jak na tle sytuacji ogółu kobiet polskich wygląda położenie mieszkanek wsi? Odpowiedź na to pytanie przez długie lata nie była łatwa. Przyczyną tego stanu rzeczy trafnie określiła przed laty (1990) Renata Siemińska¹⁵:

„Większość polskich badań, dotyczących sytuacji kobiet była skoncentrowana na problemach osób zamieszkałych w miastach, które podjęły pracę zawodową i to głównie w przemyśle bądź szeroko rozumianych usługach. Znacznie mniej uwagi poświęcono zagadnieniom pracy zawodowej kobiet wiejskich aczkolwiek na pewnym etapie uprzemysłowienia kraju zaczęły one stanowić istotną część osób prowadzących samodzielne gospodarstwo rolne”¹⁶.

Patrząc z perspektywy minionych lat trudno nie uznać aktualności tej opinii, która odnosiła się przecież do czasów PRL. Kobiety wiejskie, co najmniej do połowy lat 90., rzadko stanowiły obiekt zainteresowania zarówno badaczy wsi, jak i co trudniej wyhamować, także autorów z obszaru gender studies. Brak było kompleksowych, wielospokietowych charakterystyk tej kategorii społecznej, nawet w pracach mających w założeniu stanowić kompendium wiedzy o wsi. Jest symptomatyczne, że jeszcze w wydany

w 2000 roku rapercie o rozwoju obszarów wiejskich¹⁷ brak jest osobnego rozdziału czy choćby podrozdziału poświęconego kobietom wiejskim. Podobnie Krzysztof Gorlach w swej doskonałej książce *Sociologia obszarów wiejskich*¹⁸, pozostawia problematykę mieszkanek wsi. Nie oznacza to oczywiście całkowitego braku badań kobiet wiejskich. Wystarczy wymienić analizy empiryczne prowadzone w minionych latach w Instytucie Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk czy Katedrze Polityki Agrarnej i Marketingu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego: ośrodków badawczych, w których powstały cenne opracowania, poświęcone kobietom wiejskim¹⁹. Wymażny wzrost zainteresowania badaczy i praktyków sytuacją społeczno-zawodową mieszkanek wsi pojawił się w okresie integracji Polski z Unią Europejską. Członkostwo we Wspólnocie Europejskiej i związane z nim obowiązkowe działania na rzecz spójności gospodarczej i społecznej oraz programy unijne przeznaczone na wyrównywanie szans i rozwój obszarów wiejskich pozwoliły na podjęcie projektów badawczych, w których dokonywana jest analiza wsi i jej mieszkańców, w tym kobiet wiejskich.

Zainteresowanie kobietami wiejskimi jest związane z nową koncepcją rozwoju obszarów niskonarbanizowanych rozwiniętą w Unii Europejskiej, a określaną w literaturze przedmiotu jako zrównoważony i wielofunkcyjny model rozwoju wsi. Rozwój wielofunkcyjny i zrównoważony oznacza przyjęcie założenia o potrzebie łączenia w strategiach rozwoju lokalnego trzech wymiarów: ekonomicznego, środowiskowego i społecznego poprzez wprowadzenie nowych funkcji wsi: ekologicznej, rezydencjalnej rekreacyjnej i społeczno-kulturowej. Ta koncepcja oznacza rozwój sektora usług i potrzebę aktywizacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich, których kapitał intelektualny i niewykorzystane dotąd w pełni zasoby pracy nabierają nowej wartości. Aktywizacja kobiet wiejskich, jest tutaj rozumiana jako ich aktywność podmiotowa, autonomiczna, stanowiąca świadomy wybór mieszkanek wsi, a nie konieczność ekonomiczną. Chodzi o aktywność pozwalającą na łączenie ról rodzinnych i zawodowych, na uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym wspólnot lokalnych.

¹¹ M. Gawełta, J. Wiskulski, P. Zwierzch, *tamże*.

¹² Płec a możliwości ekonomiczne w Polsce: czy kobiety straciły na transformacji, (2004), Biuro Banku Światowego w Polsce.

¹³ Per, R. Siemińska, (red.), (2005), *Płci w wyborze władzy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

¹⁴ R. Siemińska, (2007), *Przemiany roli kulturowej. Między systemami wartości a rolami społecznymi*, (w:) *Wymiar życia społecznego, prace zbiorowe pod redakcją M. Marody*, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

¹⁵ B. Tryfan, (19).

¹⁶ R. Siemińska, (1990), *Płci w zawiązkach polityki Kobiety w życiu publicznym w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Sociologii, s. 122.

¹⁷ *Raport o rozwoju społecznym Polski 2000 Rozwój obszarów wiejskich*, UNDP.

¹⁸ K. Gorlach, (2004), *Sociologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar.

¹⁹ Wystarczy wspomnieć badania KBN poświęcone aktywizacji zawodowej kobiet wiejskich, których wyniki zawarta w książkach (1998), *Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój obszarów przedsiębiorczości*, wydanych pod redakcją Joanny Sawickiej w SGGW czy dwie wydane po 2000 roku prace, w których analiza znajduje problematyka kobiet wiejskich: *Rozwój obszarów wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich oraz Kobiety wiejskie wobec zmian systemowych* autorstwa Barbary Tryfan, Aneta Ratera i Deary Pajęk.

2. Diagnoza sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce – informacja o projekcie i strukturze książki

Przedstawione założenia nowego modelu rozwoju obszarów wiejskich były ważną przesłanką podjęcia badań „*Diagnoza sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce*”. Realizacja projektu finansowanego w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich, Działanie 1.6 Schemat b. Integracja i reintegracja zawodowa kobiet stała się możliwa dzięki umowie zawartej w styczniu 2007 roku między Polskim Towarzystwem Polityki Społecznej a Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej³⁶. Projekt będący przedmiotem umowy był powiązany merytorycznie z wykonywanym wcześniej przez PTPS badaniem „*Wielospektrowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy*”. Stanowił kontynuację, rozwinięcie i pogłębienie badań nad gotowością do podjęcia aktywności ekonomicznej kobiet z terenów niskourbanizowanych, prowadzonych pod kierunkiem Jerzego Krzyżakowskiego w 2006 roku³⁷. Nowatorstwo podejścia przyjętego w projekcie, którego efektem jest przedstawiana książka, polegało na połączeniu diagnozy sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich ze studiami nad polityką społeczną władz lokalnych i działaniem służb społecznych. Zgodnie z tym założeniem analizy empiryczne były realizowane w ramach czterech modułów badawczych. Pierwszy z nich dotyczył władzy lokalnej (powiatowej i gminnej) i jej polityki społecznej wobec kobiet wiejskich. Chodziło o opis i analizę systemu lokalnej polityki społecznej oraz sieci współpracy tworzonych przez podmioty działające na rzecz kobiet wiejskich. Analizowano jak władze lokalne postrzegają rolę i zadania kobiet wiejskich, jak identyfikują ich problemy, jakie strategie oraz działania są podejmowane na rzecz tej kategorii mieszkańców wsi. Badania działań służb społecznych (pomocy społecznej i administracji pracy) na rzecz aktywizacji zawodowej mieszkanki wsi stały się celem analiz w drugim module. W ramach tego tematu podjęto eksplorację działań podejmowanych przez służby zatrudnienia i pomoc społeczną na rzecz kobiet wiejskich; oraz próby oceny ich przydatności i skuteczności. Na diagnozę socjologiczną mieszkanki wsi złożyły się analiza uwarunkowań ich aktywności zawodowej i uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym wspólnot lokalnych. Przeprowadzono diagnozę sytu-

³⁶ PTPS reprezentował Prezes Zarządu Głównego prof. Janina Auletyser i dr hab. Jerzy Krzyżakowski natomiast MPiPS ówczesna Podsekretarz Stanu w MPiPS Joanna Klarcz-Rostkowska.

³⁷ Wyniki analiz zawarto w książce J. Krzyżakowski, M. Marka, J. Lisak-Michalska, J. Przywidła, (2006), *Uwarunkowania aktywności ekonomicznej kobiet wiejskich*, Wydawnictwo Torcja oraz na stronie internetowej PTPS.

acji na rynku pracy poszukując przyczyn i uwarunkowań istniejącego stanu oraz oceniając perspektywy aktywizacji zawodowej kobiet wiejskich. Podjęto także próby określenia działań (sposobów), jakie zdaniem kobiet wiejskich sprzyjają rozwojowi aktywizacji kobiet wiejskich w wymiarze życia społecznego i politycznego.

Suma zakresów merytorycznych czterech modułów złożyła się na problematykę badań nad diagnozą sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce.

W analizach empirycznych zastosowano liczne metody badawcze. W temacie poświęconym władzy lokalnej i jej polityce społecznej wobec kobiet wiejskich wykorzystano technikę zogniskowanego wywiadu grupowego z przedstawicielami liderów lokalnych (władz, instytucji sektora publicznego, porządkowego i prywatnego) oraz ankietę pocztową do przeprowadzenia badania ogólnopolskiego na wyznaczoną próbę wszystkich urzędów gmin wiejskich (1587) oraz wszystkich starostw powiatowych (314). Zastosowano także techniki jakościowe – wywiady pogłębione z przedstawicielami lokalnych elit politycznych (30), a dla pełnego obrazu badanego środowiska lokalnego wykonano monografie kilku wybranych gmin.

W temacie, którego celem była analiza działania służb społecznych (pomocy społecznej i administracji pracy) na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet wykorzystano technikę zogniskowanego wywiadu grupowego z przedstawicielami liderów lokalnych (władz, instytucji sektora publicznego, porządkowego i prywatnego) oraz zastosowano technikę ankiety pocztowej, na próbę wszystkich gminnych ośrodków pomocy społecznej (1592) oraz wszystkich powiatowych urzędów pracy (314) i powiatowych centrów pomocy rodzinie (314). Tutaj także przeprowadzono wywiady pogłębione z przedstawicielami powiatowych urzędów pracy, powiatowych centrów pomocy rodzinie, gminnych ośrodków pomocy społecznej, regionalnego ośrodka polityki społecznej i wojewódzkiego urzędu pracy (11). Dodatkowo badacze prowadzący analizy w dwóch wymienionych tematach wykorzystali możliwość uzyskania kilku informacji poszukiwanych przy pomocy wywiadu kwestionariuszowego na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej (1600) kobiet wiejskich (udział w zakresie 10 psaty). W module poświęconym kobietom wiejskim na rynku pracy zastosowano zogniskowane wywiady grupowe z kobietami wiejskimi oraz analizy ilościowe techniką wywiadu kwestionariuszowego na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej (1600) kobiet wiejskich. Do badania determinant uczestnictwa kobiet wiejskich w życiu społeczno-politycznym użyto jakościowej techniki zogniskowanego wywiadu grupowego z kobietami wiejskimi, techniką wywiadu kwestionariuszowe-

go na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej (1600) kobiet wiejskich. Tutaj także opracowano monografie wybranych gmin.

Celem tego wprowadzenia nie jest szczegółowy opis założeń projektu badań i trudności jego realizacji, a tym bardziej przedwczesna prezentacja wyników. Wszystkie wymienione informacje znajdzie czytelnik w tekstach zawartych w prezentowanym opracowaniu, a lektura rezultatów badań pozwoli na pełną ocenę ich wartości poznawczej i znaczenia dla polityki społecznej. W tym miejscu wystarczy powiedzieć, że struktura książki, która stanowi prezentację wyników studiów terenowych, została oparta na czterech tematach badawczych. Na początku podjęto diagnozę sytuacji kobiet wiejskich w wymiarze zawodowym i społecznym, aby następnie przejść do analizy wpływu otoczenia na koordynację mieszkanki wsi. W części pierwszej zajęto się aktywnością zawodową mieszkanki wsi rozpoczynając rozważania od próby definicji kobiet wiejskich jako specyficznej kategorii społecznej, poprzez enumerację cech wyodrębniających je spośród innych kategorii polskiego społeczeństwa. Następnie dokonano inwentaryzacji głównych obszarów zainteresowań problematyką społeczną kobiet wiejskich w teorii i badaniach wskazując na wykryte dotąd bariery ich aktywizacji: socjalizacyjne, kulturowe, edukacyjne, ekonomiczne, instytucjonalno-infrastrukturalne, psychologiczne, ale także potencjalne możliwości rozwoju obszarów wiejskich, w których można prognozować istotną rolę kobiet wiejskich. Tutaj także podjęto próbę charakterystyki kobiet wiejskich na tle innych kategorii społecznych w Polsce ukazując ich specyfikę w wymiarze rodzinnym, materialnym, zawodowym i sferze aktywności społecznej. Dwa rozdziały książki w jej pierwszej części poświęcono aktywności zawodowej mieszkanki wsi przedstawiając wyniki badania uwarunkowań i perspektyw zawodowych kobiet wiejskich Tutaj także znalazły się rozważania dotyczące strategii stosowanych przez mieszkanki wsi w poszukiwaniu pracy. Część poświęcającą prezentacji wyników analiz empirycznych aktywności zawodowej kobiet wiejskich kończą rozważania na temat ograniczeń i możliwości mieszkanki wsi ukazane na tle przemian społeczno-ekonomicznych i przewidywanych kierunków rozwoju obszarów wiejskich.

Badania obecności kobiet wiejskich w przestrzeni publicznej prowadzono poprzez analizę ich partycypacji w sferze: politycznej, społeczno-obywatelskiej, kulturalnej, religijno-kościelnej i edukacyjnej. Próba opisu kapitału społecznego mieszkanki wsi oraz ich poczucia wpływu na sytuację społeczności lokalnej została przeprowadzona przy wykorzystaniu pojęć zawartych w koncepcjach kapitału społecznego, analizy poziomu i rodzaju (integracyjny i pomocowy) tego kapitału wśród kobiet wiejskich. Tutaj

także przedmiotem zainteresowania uczyniono gminę jako środowisko społeczno-politycznej aktywności kobiet wiejskich, w którym zaangażowanie lub brak działań władz lokalnych wpływa w decydujący sposób na poziom partycypacji mieszkanki w sferze publicznej.

Drugą część książki poświęcono prezentacji wyników analiz empirycznych władzy lokalnej, jej polityki społecznej i działalności lokalnych instytucji pomocy społecznej i administracji pracy na rzecz kobiet wiejskich. Rozpoczyna ją analiza lokalnej polityki społecznej w Polsce w świetle literatury i dotychczas przeprowadzonych badań empirycznych. Tutaj także, znalazła się krótka charakterystyka koncepcji, prowadzonych w ramach projektu, studiów władzy lokalnej i jej polityki społecznej wobec kobiet wiejskich.

Tutaj także podjęto próbę rekonstrukcji problemów kobiet wiejskich, tak jak postrzegają je przedstawiciele lokalnych władz i instytucji oraz analizę roli samorządu w rozwiązywaniu problemów kobiet wiejskich. Identyfikację działań władz lokalnych na rzecz mieszkanki wsi przeprowadzono poprzez studia nad gminnymi i powiatowymi strategiami rozwoju lokalnego i rozwiązywania problemów społecznych jako instrumentami władz lokalnych mającymi w założeniu służyć zarządzaniu polityką społeczną. W treści dokumentów strategicznych autora poszukiwano działań i celów zmierzających do poprawy sytuacji zawodowej kobiet z obszarów wiejskich.

W ostatniej części książki przedstawiono wyniki badań funkcjonowania lokalnych służb społecznych (pomocy społecznej i administracji pracy). Badano zgromadzone dokumenty w kontekście uwzględnienia w nich problemów kobiet mieszkających na wsi oraz inicjatyw podejmowanych celem aktywizacji konkretnych grup docelowych. Diagnoza działań podejmowanych przez służby społeczne na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet wiejskich została przeprowadzona poprzez analizę charakteru oferowanych przez instytucje programów aktywizacji zawodowej, sposoby ich realizacji i monitoringu. Badanie funkcjonowania służb społecznych pozwoliło na ukazanie sposobu ich funkcjonowania w zakresie działań na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich oraz analizę skuteczności i przydatności działań aktywizacyjnych podejmowanych przez pomoc społeczną i administrację pracy na rzecz mieszkanki wsi. Część poświęconą badaniom funkcjonowania lokalnych służb społecznych kończy próba zarysowania perspektyw działań służb społecznych na rzecz aktywizacji kobiet wiejskich, w kontekście praktyki budowania gospodarki społecznej projektu ustawy o zasadach prowadzenia polityki społecznej i roli programów unijnych (POKL 2007-2013).

Całą książkę zamyka rozdział zawierający próbę podsumowania projektu w postaci wniosków i rekomendacji dla praktyki lokalnej polityki

społecznej, gdzie bilansowi działań na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich towarzyszą sugestie kierowane pod adresem lokalnych, regionalnych i centralnych podmiotów polityki społecznej i służb społecznych.

Bibliografia

- Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości*, red. Sawicka Joanna, SGGW.
- Beck U., *Spoleczństwo ryzyka*, Schölar, 2002.
- Bourdieu P., *Dominozacja męska*, 2006.
- Firtł-Tesnak G., *Współczesna polityka na rzecz równości kobiet i mężczyzn*, IPS UW, s. 243, 2005.
- Frankel I., *Struktura demograficzno-zawodowa ludności wiejskiej w świetle raportów Narodowego Spisu Powszechnego 2002*, (w:) Rosner A. (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWR PAN, Warszawa, 2005.
- Fuzata M. (red.), *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, Instytut Spraw Publicznych, 2002.
- Gawrycha M., Wasilenk J., Zwierzch P., *Szkolony saft i ruchome schody – kobiety na rynku pracy*, eDeWuPL, Wydawnictwa Fachowe, 2007.
- Gorlach K., *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Schölar, 2004.
- Halarska M., *Agrarizm, ekonomiczne i społeczne zróżnicowanie wieś w: Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, praca zbiorowa pod redakcją A. Koderę, Wyd. WAM PAN Komitet Socjologii, 2007.
- Kłodzińska M., *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*, IRWR PAN, Warszawa, 1999.
- Krzyżakowski J., Maroń M., Lisick-Michalska J., Przytycka J., *Uwarunkowania aktywności ekonomicznej kobiet wiejskich*, Wydawnictwo Tercja oraz na stronie internetowej PTPS, 2008.
- Maroń M. (red.), *Wymiar życia społecznego Polski na przełomie XX i XXI wieku*, 2007.
- Płeć a możliwości ekonomiczne w Polsce: czy kobiety straciły na transformacji*, Biuro Banku Światowego w Polsce, 2004.
- Raport o rozwoju społecznym Polska 2000 *Rzecz o obszarach wiejskich*, UNDP.
- Rzecz o obszarach wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich oraz Kobiety wiejskie wobec zmian systemowych autorstwa Tryfan Barbary, Rosnera Andrzeja i Piętek Beaty*.
- Sienińska R., (red.), *Płeć wybory władzy*, Wydawnictwo Naukowe Schölar, 2005.
- Sienińska R., *Przemiany płci kulturowej. Między systemami wartości a rolami społecznymi*, (w:) *Wymiar życia społecznego, praca zbiorowa pod redakcją Maroń M.*, Wydawnictwo Naukowe Schölar, 2007.
- Sienińska R., *Płeć zawał polityka Kobiety w życiu publicznym w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii, s. 122, 1990.
- Szkolony saft, Bariery i ograniczenia karier kobiet*, (red.) Anna Tiliow, ISP UW, 2003.

CZĘŚĆ PIERWSZA

Aktywność zawodowa i społeczno-polityczna kobiet wiejskich